

düşbed

DİCLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-6219 Ekim 2019 YIL-11 Sayı 23

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

28.05.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

25.10.2019

Doç. Dr. Sevgi IŞIK EROL

Batman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
sevgi.isik@windowslive.com

SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ: SOSYAL SİGORTA, SOSYAL YARDIM VE SOSYAL HİZMET BİLEŞENLERİ BAĞLAMINDA

Öz

Sosyal güvenlik ihtiyacı ilk insanla birlikte başlamıştır. Tarihin her döneminde bireyler, kendilerini yoksulluk içine iten ve hayatlarını tehdit eden olaylardan korunmaya çalışmışlardır. İnsanlık tarihi geliştikçe, insanların geleceğini güvence altına alma isteği de gelişmiştir. Bu istek zaman içinde vazgeçilmez bir ihtiyaç haline gelmiştir. Böylece insanları ve ailelerini sosyal risklere karşı koruma ve geleceklerini güvence altına alma ihtiyacı, “sosyal güvenlik” fikrine yol açmıştır. Teorik çerçevede ele alınan bu çalışmanın amacı, sosyal güvenlik ihtiyacını, risklerini ve bileşenlerini açıklamaya çalışmaktır. Sosyal güvenlik sisteminin temelinde mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik riskler vardır. Sosyal güvenlik bireyleri bu risklere karşı koruma sağlar. Genel olarak, sosyal güvenlik sistemi bu korumayı sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Hangi bileşen uygulanırsa uygulansın, sosyal güvenlik açısından önemli olan bireylerin muhtaçlık ve yoksulluk oluşturan tüm risklere karşı korunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Sosyal Sigorta, Sosyal Yardım, Sosyal Hizmet, Risk.

SOCIAL SECURITY SYSTEM: IN THE CONTEXT OF SOCIAL INSURANCE, SOCIAL ASSISTANCE AND SOCIAL SERVICE COMPONENTS

Abstract

The needs social security started with the first human. In every period of history, individuals tried to protect themselves from events that pushed themselves into poverty and threatened their lives. As the history of mankind evolves, the desire to secure people's future has also improved. This demand has become an indispensable need over time. Thus, the need to protect people and their families against social risks and to secure their future has led to the idea of social security. The aim of this study, which is take over in the theoretical framework, is to try to explain the needs, risks and components of social security. There are in the basis of social security system is occupational, physiological and socio-economic risks. Social security individuals provide protection against these risks. In general, the social security system carries out this protection through social insurance, social assistance and social services. Whichever component is applied apply, what is important in terms of social security is the protection of individuals against all risks that constitute neediness and poverty.

Keywords: Social Security, Social Insurance, Social Assistance, Social Service, Risk.

Giriş

Sosyal güvenlik, toplumu oluşturan kişilerin istekleri ve iradeleri dışında karşı karşıya kaldıkları tehlikelerin zararlarından kurtarılma garantisidir. Bu açıdan bakıldığında zaman sosyal güvenlik, söz konusu garantinin sağladığı bir tatmin duygusudur; kişilerin ve ailelerinin yarınlarından emin olma, endişe duymama halidir (Alper vd. 2013: 5). Diğer bir ifadeyle sosyal güvenlik sosyal güvenliğin konusu olan tehlikelerin ortaya çıkardığı gelir kesilmesi, gelir azalması ya da gider artışı gibi zararlara karşı kişinin gelir- gider sürekliliğinin sağlanmasına imkân sağlayan böylece asgari bir geliri garanti eden bir sistemdir. Sosyal güvenlik kişilerin muhtaçlıktan kurtarılmasını, muhtaçlıktan kaynaklanan korkunun ortadan kaldırılmasını ve bu anlamda bir emniyet duygusunun sağlanmasını ifade eder. Bu amaca hizmet eden her türlü faaliyet, sosyal güvenlik faaliyetidir (Arıcı ve Alper, 2012: 4).

Esasen sosyal güvenlik garantisinin soyut ve somut olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Soyut boyutunu tehlikenin zararlarına maruz kalmadan, gelecek endişesi duymama, zararlarının karşılanacağını bilmekten kaynaklanan rahatlık hali oluştururken; somut boyutunu ise tehlikenin zararlarına maruz kaldıktan sonra bu zararları karşılamak amacıyla sağlanan hizmetler ve parasal ödemeler oluşturur. Sosyal güvenlik garantisine sahip olmanın verdiği tatmin duygusunun varlığı, kişiyi yaşadığı toplum içinde daha huzurlu ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde daha uyumlu kılan faktörlerin başında gelir (Alper vd. 2013: 5).

Sosyal güvenlik dar ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı açıdan ele alınabilir. Bu bağlamda dar anlamda sosyal güvenlik, toplumun tüm bireylerinin sosyal risklere karşı korunması amacıyla gerekli önlemlerin alınması ve doğabilecek zararların karşılanmasıdır (Şenocak, 2009: 413). Diğer bir ifadeyle dar anlamda sosyal güvenlik insanların hastalık, iş kazaları, meslek hastalıkları, analık, yaşlılık, malullük, ölüm, işsizlik, aile gelirinin yetmezliği gibi tanımlanmış sosyal risklerle karşılaşmaları durumunda ortaya çıkan gelir kesilmesinin veya gelir azalmasının telafi edilmesi ve tedavi ihtiyacının karşılanması için ortaya çıkan gider artışlarının karşılanmasıdır (Bedir vd. 2012: 124).

Geniş anlamda sosyal güvenlik ise dar anlamdaki sosyal güvenliğin anlam ve kapsamını genişleterek, sebebi ne olursa olsun muhtaçlık ve yoksulluk oluşturan her türlü duruma karşı korunma garantisi sağlanması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında sosyal güvenlik, sosyal politika ile anlam ve kapsam bakımından bütünleşmektedir. Dar anlamda sosyal güvenliğin kapsamına giren tehlikelere ilaveten aile, konut, şehirleşme, eğitim, meslek seçimi, istihdam, sağlık ve hijyen, iş sağlığı ve güvenliği, ulusal ve uluslararası göç gibi yoksulluk oluşturma riski bulunan her durum geniş anlamda sosyal güvenliğin ilgi alanına girer (Bedir vd. 2012: 124).

Esasen dar anlamda sosyal güvenlik sosyal sigortalarla sağlanan sosyal güvenlik garantisini, geniş anlamda sosyal güvenlik ise sosyal sigortalarla sağlanan koruma garantisine ilaveten devletin nakdi veya ayni gelir transferleriyle sağladığı garantiyi de içerir. Dar anlamda sosyal güvenlik anlayışı, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO-International Labour Organisation) sosyal güvenlik sözleşmelerinde belirtilen (yaşlılık, malullük, ölüm, işsizlik, hastalık ve iş kazaları gibi) tanımlı sosyal risklere karşı garanti sağlar. Geniş anlamda sosyal güvenlik ise temel ihtiyaç harcamalarının karşılanması da dâhil olmak üzere geniş bir gelir transferi uygulamalarını kapsar. Bu açıdan geniş anlamda sosyal güvenlik uygulamaları gelir dağılımı adaleti sağlamayı amaçlayan sosyal refah devleti politikaları ile gelişmiştir (Arıcı ve Alper, 2012: 4).

Sosyal güvenlik ister dar ister geniş anlamda ele alınsın genellikle “sosyal sigortalar”, “sosyal yardımlar” ve “sosyal hizmetler” bileşeninden meydana gelir. Bu bağlamda sosyal sigortalar kişileri zaman içinde tanım ve kapsamı değişen sosyal risklere karşı koruyan, finansmana katkı ve katılımın zorunlu olduğu, primlere dayalı programlardır. Sosyal yardımlar, kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından yoksun kalmış bireylere, muhtaçlık tespitine ve kontrolüne dayalı olarak yapılan ve onları kendi kendilerine yeterli hale getirmek amacıyla taşıyan ayni - nakdi nitelikteki geçici veya sürekli, sistemli ve düzenli karşılıksız yardımları ifade eder (Süngü, Kasım 2006/Şubat 2007: 48).

Sosyal hizmetler ise toplumda uyumlu olarak yaşama engelleri bulunan bireylere hayatlarını kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve toplumda insana yaraşır bir hayat sürmesini temin etmek amacıyla sağlanan hizmetleri ifade eder (Arıcı ve Alper, 2012: 7). Bu nedenle sosyal hizmetler bireylerin kontrolleri dışında gelişen maddi ve manevi sosyal yoksunluklarının giderilmesinde, bireylerin kendi kendilerine daha yeterli hale gelmelerinde ve başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle sosyal hizmetler bireylerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilitasyon edici, değiştirici-geliştirici nitelikteki sistemli ve düzenli faaliyetlerin ve programların bir bütünüdür (Süngü, Kasım 2006/Şubat 2007: 47).

Teorik çerçevede ele alınan bu çalışmada öncelikle sosyal güvenlik konusuna giriş yapıldıktan sonra, sosyal güvenlik ihtiyacı ve sosyal güvenlik riskleri ele alınacaktır. Ardından da sosyal güvenlik bileşenleri sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler başlığı altında detaylı bir şekilde incelenecektir.

1. Sosyal Güvenlik İhtiyacı ve Sosyal Güvenlik Riskleri

İnsanlar yaradılışı gereği hem fiziksel hem de sosyal gereksinimlere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu gereksinimler genellikle çeşitli risklere karşı korunma ve güvenlik içerisinde olma halidir. İnsanlar yaşamlarını devam ettirmek ve beklenmedik olaylara karşı korunmak amacıyla tarih boyunca çeşitli yollara başvurmuşlardır. O yollardan biri de sosyal güvenliktir. Doğumdan ölüme kadar insanların tümünü ilgilendiren ve bireyleri bu süreçte karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri risklere karşı korumayı öngören sosyal güvenlik sistemi, bugünkü anlamda olmasa da tarihin her döneminde ve dünyanın hemen hemen her yerinde var olmuş bir sistemdir (Köleoğlu, 2012: 74; Yurdadoğ, 2017: 255).

Sosyal güvenliğin olmadığı toplumlarda diğer bir ifadeyle sosyal güvenlik yoksunluğu başta birey olmak üzere ailelere, işletmelere, toplumlara ve devletlere çok büyük sorunlar getirir. Bu sorunların başında ise yoksulluk gelir. Sosyal güvenlik yoksunluğu arttıkça yoksulluk da beraberinde artar. Ayrıca sosyal güvenlik yoksunluğu ekonomiye ve ekonomik gelişmeye de zarar verir. Sonuçta yoksul ve işsiz nüfusun artması bir taraftan verimliliğin düşmesine diğer taraftan da sosyal güvenliğin uzun vadede devlete olan maliyetinin artmasına neden olur. Bu nedenle sosyal güvenliğin yoksullukla mücadeleye ve sürdürülebilir kalkınmaya yapılan bir yatırım olarak ele alınması; özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesi büyük önem arz eder (Kaya, 2011: 204).

Sosyal güvenlik, belirli sosyal riskleri ve bu risklerin bireyler üzerinde meydana getireceği etkiyi azaltarak ya da ortadan kaldırarak bireylerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlar. Bir başka ifadeyle sosyal güvenlik sistemi, bireye bütün hayatı boyunca yeterli bir gelir düzeyi temin ederek, onun güvenlik gereksinimini karşılamaya çalışan önemli bir sistemdir (Odabaş, 2014: 17).

Bireylerin karşılaştıkları sosyal riskler sonucunda gelirlerinde azalma, giderlerinde bir artma ya da gelirlerinde bir kesilme olabilir. Bu bağlamda çalışma gücünün önemli bir kısmını kaybeden bir birey, geçici ya da sürekli olarak gelirden yoksun kalabilir, ekonomik güvensizlik ortamına itilebilir. Bu sebeptendir ki, sosyal güvenlik sisteminin temelinde mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik risklerin bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini giderme çabaları yatar (Güvercin, 2003: 89).

Mesleki riskler, iş kazaları ve meslek hastalıklarından meydana gelmektedir. Mesleki riskler yapılan iş veya meslekle birebir bağlantılı olup bazen geçici bazen de kalıcı gelir kayıplarına neden olabilir (İntaş, 2014: 18). Bu anlamda meslek hastalıkları, çalışanın işyerinde bulunduğu süreçte, işe bağlı tekrarlanan sebeplerden dolayı meydana gelen geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal özürsüzlük halleridir (İlman, 2015: 21). İş kazaları ise yine çalışanın iş yerinde bulunduğu süreçte meydana gelen ve çalışanı hemen ya da sonradan bedenen veya ruhen engelli hale getiren olaylardır (Alper ve Kılış, 2017: 220). Esasen sosyal güvenliğin temelini, çalışanların iş kazası ve meslek hastalığına karşı korunması oluşturmaktadır (İntaş, 2014: 18).

Diğer bir risk grubunu oluşturan **fizyolojik riskler**; hastalık, analık, malullük, yaşlılık ve ölüm gibi fizyolojik risklerin temelini, insanın fizyolojisinden yani canlı bir varlık olarak yaratılmasından kaynaklanır. Yaşlanma ve ölüm gibi tehlikeler karşısında insanın herhangi bir önleme gücü bulunmamaktadır. Doğum veya hastalık gibi bazı fizyolojik tehlikeler karşısında ise insanın sınırlı olarak riskleri önleme, zararını azaltma ya da erteleme gibi müdahale imkânı bulunmaktadır. Fizyolojik risklerin meydana getirdiği en önemli sonuçlardan birisi bireyin fiziksel gücünü kısmen ya da tamamen yitirmesidir. Bu durum sonucunda da birey işini ve kazanma gücünü kaybeder (İntaş, 2014: 18).

Sosyo-ekonomik riskler ise toplum halinde yaşamaktan kaynaklanan risklerdir. Sosyo-ekonomik riskler zaman içinde sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak farklılık gösterse de (Arıcı ve Alper, 2012: 39) sosyo-ekonomik riskler kapsamında “işsizlik” ve “aile yardımları” başlıca riskler arasındadır (İntaş, 2014: 18). Bu bağlamda “işsizlik” çalışma gücü, yetenek ve isteği varken ve cari şartlarda işi kabule hazırken iş bulamayan bireylerin durumunu ifade eden bir kavramdır. Günümüzde işsizlik sosyal güvenlik bakımından çağdaş toplumlarda mutlaka ve kısa zamanda çözüme kavuşturulması gereken önemli bir risklerdendir (Arıcı ve Alper, 2012: 39-40). İşsizlik riski genellikle sosyal sigorta yöntemiyle karşılanmakta ve bunun için bazı kurumlar kurulmaktadır (İntaş, 2014: 18).

Sosyo-ekonomik risklerden bir diğeri de “aile yardımları”dır. Bu kapsamda ise evlenme ve çocuk sahibi olmak gibi konular gelir. Sosyal gelişmeyle birlikte evlenmenin, yuva kurmanın ve çocuk sahibi olmanın maliyeti yükselmiştir. Bu bakımdan evlenme ve çocuk sahibi olma da sosyo-ekonomik riskler arasında yer almaktadır. Evlenme ve çocuk sahibi olmanın getireceği gider atışlarına karşı aileye ve aile kurmak isteyen bireylere sosyal güvenlik sisteminin destek olması önemlidir (Arıcı ve Alper, 2012: 40).

2. Sosyal Güvenlik Bileşenleri

Sosyal güvenlik, modern toplumlar için ulaşılmaması gereken bir hedef olup, bu hedefe ulaşmak için kullanılan birtakım bileşenler bulunmaktadır. Modern sosyal güvenlik sistemlerinde bu bileşenler genellikle “sosyal sigortalar” “sosyal yardımlar” ve “sosyal hizmetler”dir. Sosyal güvenlik politikaları uygulanırken toplumun her kesimi dikkate alınarak farklı yöntemler geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Esasen bu araçlardan her biri kurumsal sosyal güvenliği tek başına sağlayacak nitelikte olmasına rağmen, uygulamada daha etkin sonuçlar alabilmek, daha fazla yarar sağlayabilmek için bu yöntemlerin birbirini tamamlayacak şekilde beraber kullanılmasında büyük yarar vardır. Sosyal güvenliğin sağlanması için kullanılan bu yöntemler arasında kullanılan kaynakların finansmanı bakımından farklılıklar vardır (İntaş, 2014: 13).

2.1. Sosyal Sigortalar

Esasen sosyal sigortalar, geleneksel sosyal güvenlik yöntemlerinin sanayi toplumunun ortaya çıkardığı sosyal güvenlik ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması nedeniyle ortaya çıkmış bir sosyal güvenlik yöntemidir. Sosyal sigorta, çağdaş sosyal güvenlik sistemine damgasını vurmuş bir yöntemdir; hatta çağdaş sosyal güvenlik sistemlerinin büyük çoğunluğunun sosyal sigorta yöntemine dayandığını söylemek de olasıdır. Bu nedenle sosyal sigorta yöntemi günümüz sosyal güvenlik sistemlerinde en çok kullanılan yöntem durumundadır. Sosyal sigorta yöntemi, hem kişilerin katılımının sağlanması hem de devletin bu alana ayıracağı kaynak ihtiyacını azaltıcı rolü nedeniyle tercih edilen bir yöntemdir (Arıcı ve Alper, 2012: 8).

Tarihsel açıdan baktığımızda sosyal sigorta sistemi ilk olarak 1883-1889 yılları arasında Almanya’da Bismarck tarafından kurulmuştur. Almanya’da hastalık sigortası (1883), iş kazası sigortası (1884) ve sakatlık ve yaşlılık sigortaları (1889) kabul edilmiştir (Özmen, 2017: 603). Almanya’daki sosyal sigorta gelişmelerini Avusturya (1887), Macaristan (1891), Norveç, Fransa (1894), Finlandiya (1895) İtalya (1898), İspanya (1900), Birleşik Krallık (1911), 1930’lardan sonrada sırasıyla Rusya, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada gibi birçok ülke takip etmiştir. Dünyada ilk işsizlik sigortası İngiltere’de (1911), zorunlu yaşlılık ve sakatlık sigortaları ise Avusturya’da (1854) kabul edilmiştir. Ülkemizde ise 1921 yılında 151 sayılı Ereğli Maden

Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun ile kurulan Amele Birliği, ülkemizin kanun ile kurulan ve üyeliği zorunlu olan ilk sosyal güvenlik kuruluşudur. 1936 tarihli ve 3008 sayılı İş Kanunu'nda Türkiye'de sosyal sigortaların kuruluşunu ve sosyal sigortalara ilişkin temel ilkeleri ilk kez öngören Kanun durumundadır (SGK, 2018a; Öztuna, 2013: 9).

Genellikle sosyal sigortalar kavramı, sosyal güvenlik kavramı ile karıştırılmaktadır. Oysaki sosyal sigortalar gerek kapsadığı risk ve gerek kapsadığı nüfus bakımından daha özel bir yapıya sahiptir; bu nedenle kısmi bir nitelik taşır. Diğer bir ifadeyle belli sayıdaki riski kapsayan ve toplumun belli sınıflarına sosyal güvence sağlayan sosyal sigortaların aksine, sosyal güvenlik sistemi bütün riskleri ve bütün nüfusu kapsayan daha genel yapıya sahiptir (Koç, 2004).

Sosyal sigortalar, çalışanların maruz kalabilecekleri belli sayıdaki sosyal riskleri, zorunlu olarak işçi ve işverenlerin katılımıyla, devlet tarafından kurulup örgütlenen ve aynı zamanda özerk olarak yönetilen bir kurum tarafından karşılanmasına yönelik bir sigorta yöntemidir. Sosyal sigorta ilgililerin maddi katkısıyla gerçekleştirildiği için "primli" sosyal güvenlik rejimidir. En büyük özelliği ise ilgililerin katkısının zorunlu olmasıdır. Bu nedenle işçi, işveren ve devlet üçlüsünün mali iş birliğiyle gerçekleştirilir. Katılımın zorunlu olması, devletçe örgütlenmiş olması, belirli sayıda riski kapsamına almış olması nedeniyle sosyal sigortalar, özel sigortalardan ayrılır. Sosyal sigortaların temel mantığı; kurumlar tarafından sigortalı ve işverenlerden toplanan parafiskal gelirlerin sosyal risklere göre tekrar dağıtılması esasına dayanmasıdır (Amcaoğlu, 2015: 7).

Sosyal sigortalar ile özel sigortalar arasında bazı konularda zamanla yakınlaşmalar söz konusu olsa da sosyal sigortaları aynı yöntemi kullanan özel sigortalardan ayıran temel bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- ✓ Sosyal sigortalar devlet tarafından kurulur; sosyal sigortalarla sağlanan sosyal güvenlik garantisi kanunlarla düzenlenir ve devlet tarafından da garanti altına alınır (Alper vd. 2013: 14).
- ✓ Sosyal sigortaların kamu hukuku özelliğinin bir sonucu olarak, sigorta ilişkisi kendiliğinden, herhangi bir sözleşmeye gerek kalmadan kanun gereği kurulur.
- ✓ Sosyal sigortaların getirmiş olduğu hak ve yükümlülükler, hukuki bir zorunluluk olarak bireylerin istek ve iradelerine bırakılmaksızın, kanunda belirtilen şartları taşıyan herkese uygulanır (Bostancı, 2004: 348).
- ✓ Sosyal sigortalarda bireyler kapsama alınırken risk farklılaştırılması yapılmamakta; yaşı, cinsiyeti, işi, sağlık durumu, gelir seviyesi ve muhtaçlık seviyesi ne olursa olsun, kanunda belirtilen şartları yerine getiren herkes zorunlu olarak kapsama alınır.
- ✓ Finansmana katılım zorunlu olup sigortalı, işveren ve bazı durumlarda devlet üçüncü taraf olarak prim ödeyerek finansmana katılır.
- ✓ Sosyal sigortalar hem mali bakımdan hem de yönetim açısından özerk bir yapıya sahiptir.
- ✓ Sosyal sigortalarda ödenen primlerle sağlanan haklar arasındaki ilişki, özellikle kısa vadeli sigorta kolları açısından özel sigortalara göre oldukça zayıftır. Bu durum sistemin geliri yeniden dağıtıcı etkisini güçlendirir.
- ✓ Gelirin yeniden dağılımını sağlamak üzere, özellikle para olarak sağlanan hakların (gelir ve aylıklar) seviyesi açısından alt ve üst sınır uygulaması bulunur.
- ✓ Kanunda belirtilen şartları yerine getirenler, sosyal sigortalarla sağlanan sosyal güvenlik garantisini talep etme hakkına sahiptir (Alper vd. 2013: 15).

Nitekim sosyal sigortalar; iktisadi açıdan zayıf durumda olan bireyleri ve işgücünü, belirli sosyal risklere karşı koruyarak onların geleceklerini garanti altına almayı amaçlayan bir sigorta türüdür. Bu açıdan ele alındığında sosyal sigortalar, toplumsal yaşamda sosyal güvenliği sağlamak amacıyla tesis edilen teşkilatlı bir zorunlu sigortadır. Sosyal sigortalar, mesleki, fizyolojik, ekonomik ve sosyal risklerden dolayı geliri ya da kazancı devamlı veya geçici olarak kesilmiş yahut azalmış bulunan bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan ve devlet güvencesine dayalı zorunlu bir sistemdir. Sosyal sigortalarda, aynı nitelikteki tehlikenin tehdit ettiği kişilerin karşılaşması olası zararları aralarında paylaşmak amacıyla bir araya gelerek bir topluluk oluşturmaları ve meydana gelen zararı

ödedikleri primlerden karşılımları prensibi esastır. Bu nedenle sosyal sigortalara ödenen primler, belli hizmetlerden yararlanmanın bedelidir. Diğer bir ifadeyle sigortalılar ödedikleri primlerin kapsamında bulunan risklere karşı korunmaktadır (Şenocak, 2009: 428; Uğur, 2004: 12-13).

2.1.1. Sosyal Sigorta İlkeleri

Sosyal sigortalar; sosyal adalet ve sosyal güvenliğin gerçekleştirilmesine ve insan onuruna layık bir yaşam düzeyinin sağlanmasına yönelik bir sigorta türüdür. Böyle bir amacı gerçekleştirebilmek için sosyal sigortaların bazı ilkelere dayanması kaçınılmazdır. Bu bağlamda sosyal sigortaların başlıca ilkelerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Akgün, 2015: 9).

➤ **Sosyal denkleştirme ilkesi:** Bu ilke adından da anlaşılacağı üzere sosyal adaletin, sosyal dengenin sağlanması için gereklidir. Bu ilke, çok kazanan bireylerden daha çok prim alınmasını, az kazananlardan ise daha az prim alınmasını esas alarak; sosyal dengenin sağlanmasına yardımcı olur (Bilis, 2016: 42). Örneğin bekâr yaşayan bir işçi, evli ve çocuk sahibi olan sigortalı işçiyle aynı primi ödemesine rağmen kendisinden daha çok onun sosyal güvenliğine katkıda bulunmuş olur (Şenocak, 2009: 434-435).

➤ **Sosyal koruma ilkesi:** Sosyal sigortalar, bağımlı çalışanları sosyo-ekonomik açıdan korunmak için ortaya çıkmış bir sosyal güvenlik yöntemi olmasına rağmen daha sonra bağımsız çalışanları da kapsamına almıştır. Süreç içerisinde kapsama alınan sosyal risklerin sayısı arttığı gibi aynı zamanda sosyal edimlerin miktarı da artmıştır. Bütün bu gelişmeler, sosyal sigortaları, sosyal güvenlik sistemi içinde daha yaygın hale getirmiştir (Akgün, 2015: 9).

➤ **Dayanışma ilkesi:** Bu ilke, bireylerin kendilerinden başka toplumun diğer bireylerine destek olmayı, dayanışma içinde bulunmayı ve sosyal adaleti gerçekleştirmeyi amaçlar. Örneğin, hastalık sigortasında geliri yüksek olduğu için daha yüksek prim ödeyen işçiler ve işverenler, geliri daha düşük olan bağımlı çalışanlara yardım etmiş olurlar. Böylece, toplumda bir bakıma sosyal dayanışma sağlanmış olur. Benzer şekilde devlet, vergiler yoluyla sağladığı fonları, sosyal güvenlik şemsiyesi altında olamayanlara dağıtarak, dayanışma ilkesinin gerçekleştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuş olur (Şenocak, 2009: 434).

➤ **Tamamlayıcılık ilkesinin sınırlı olması:** Esasen sosyal sigortalar, sosyal güvenliğin birinci derecede bileşeni iken, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler de sosyal güvenliğin ikinci derecede bileşenidir. Diğer bir ifadeyle, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler, sosyal güvenlik sistemlerinde boşluk doldurma görevini yerine getirerek, sosyal sigortaların ulaşamadığı alanlara ve bireylere yardım götürürler. Sosyal yardımlardan ve sosyal hizmetlerden faydalanmak için kural olarak muhtaç durumda olmak ve bir sosyal güvenlik kuruluşu ile ilgisi bulunmamak gerekir. Ancak sosyal sigortalardan faydalanmak için ise muhtaçlık durumuna bakılmaz. Bu durumda sosyal sigortaların, sosyal güvenlik sistemi içinde tamamlayıcı rol oynama gibi bir amacı bulunmamaktadır (Akgün, 2015: 10).

➤ **Zorunluluk ilkesi:** Sosyal güvenlik sistemin önemli bileşeni olan sosyal sigortalara katılım, devlet tarafından yasalarla zorunlu kılınmıştır. Bu özelliğinden dolayıdır ki, yapılan yardımlar hibe, sadaka gibi yardımlardan farklı olarak istenebilir bir hak özelliğine sahiptir. Bu bağlamda sosyal güvenlik sistemi sosyal huzurun, sosyal barışın ve sosyal adaletin sağlanması açısından son derece ayrı bir öneme sahiptir (Akgün, 2015: 10).

2.1.2. Sosyal Sigorta Kolları

Sosyal sigortalar, devlet tarafından düzenlenip uygulanan ve prim esasına göre ulusal ölçekte tüm çalışanları kapsayan sosyal güvenlik ağıdır. Sosyal güvenlik sistemi, sosyal güvenlik yöntemleriyle tüm nüfusa hitap ederken, sosyal sigortalar (sistemi) ise bu nüfusun yalnızca çalışan kesimini kapsamına alır. Sosyal sigorta sisteminde birden çok sigorta bulunmakta birlikte, 2006 tarih ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na göre bunları kısa ve uzun vadeli sigorta kolları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu bağlamda iş kazası ve meslek hastalığı,

hastalık ve analık sigortası kısa vadeli sigorta kollarında yer alırken, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası da uzun vadeli sigorta kollarında yer almaktadır (Odabaş, 2014: 18).

2.1.2.1. Kısa Vadeli Sigorta Kolları

Kısa vadeli sigorta kolları, sigortalının çalışmaya başlar başlamaz oluşabilecek risklere karşı sigortalıya ve/veya yakınlarına koruma sağlayan bir sigorta koludur. Nitekim bu sigorta kolundan sağlanan yardımlara “kısa vadeli” sigorta kolları denmesinin nedeni de sosyal risklerin çalışma hayatının her safhasında ortaya çıkabilecek olmasından kaynaklanır. Kısa vadeli sigorta kollarını nitelikleri itibarıyla, iş kazaları ve meslek hastalıkları sigortaları gibi “mesleki riskler” ve hastalık ve analık sigortaları gibi “sosyal riskler” olmak üzere iki ana grup altında toplamak mümkündür (SGK, 2018b).

➤ **İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortaları (Mesleki Riskler):** İş kazası, işçinin işverenin hâkimiyeti altında bulunduğu sırada, işveren için ifa ettiği işten ve iş dolayısıyla dış bir nedenle aniden meydana gelen bir olay neticesinde uğramış olduğu kazadır (Erdoğan, 2013: 171). 5510 sayılı Kanun’un 13. maddesine göre;

- ✓ Sigortalı işçinin işyerinde bulunduğu sırada,
- ✓ İşveren tarafından yürütülmekte olan iş sebebiyle,
- ✓ Bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi sebebiyle asıl işini yapmaksızın geçen sürelerde,
- ✓ Emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,
- ✓ Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan fiziksel veya ruhsal olarak engelli hâle getiren olaylar iş kazalarıdır (RG, 31.05.2006, S:26200).

İş kazası meydana gelmesinden itibaren 3 işgünü içinde kuruma ve derhal kolluk kuvvetlerine haber verilmesi zorunludur. Kazanın iş kazası olup olmadığının denetimini Sosyal Güvenlik Kurumu’nun görevlendiği denetim ve kontrol elemanlarıyla veya Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş müfettişleriyle yapılır ve söz konusu görevliler tarafından düzenlenecek raporla da iş kazası yardım ve ödenekleri düzenlenir (Erdoğan, 2013: 174).

5510 sayılı Kanun’un 14. maddesine göre meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik hallerini ifade eder (RG, 31.05.2006, S:26200). Bu kapsamda iş kazasının aniden, meslek hastalığının ise yavaş yavaş meydana gelmesi nedeniyle birbirlerinden ayrılırlar (Erdoğan, 2013: 174).

Sigortalı işçinin çalıştığı işten dolayı meslek hastalığına tutulduğunun Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Kurulu tarafından tespit edilmesi zorunludur. Bu bağlamda;

- ✓ Sosyal Güvenlik Kurumu’nca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucuları tarafından usulüne uygun olarak düzenlenen sağlık kurulu raporunun ve dayanağının tıbbî belgelerin incelenmesi,
- ✓ Sosyal Güvenlik Kurumu’nca gerekli görüldüğü hallerde, işyerindeki çalışma şartları ve buna bağlı tıbbî sonuçları ortaya koyan denetim raporları ve gerekli diğer belgeler incelenebilir (RG, 31.05.2006, S:26200).

Kısacası iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası, sigortalıların çalıştığı dönemde meydana gelen olumsuzluklara karşı onları hem sağlık hem de ekonomik yönden koruma altına almaya çalışan bir sigorta koludur (Mil ve Güvercin, 2016: 84). İş kazası ve meslek hastalığı farklı riskler içermesine rağmen sosyal sigorta sisteminde birlikte ele alınmakta; sunulacak yardımlar kapsamında ortak düzenlemeler içermektedir. Söz konusu yardımlardan faydalanmak için belli bir sigortalılık süresini doldurmak veya belirli bir süre prim ödemek gerekmektedir (Şakar, 2013: 261-262).

➤ **Hastalık ve Analık Sigortaları (Sosyal Riskler):** Nedeni ne olursa olsun, sigortalıyı çalışmaktan alıkoyan ve istirahatini zorunlu kılan, iş kazası ve meslek hastalığı sayılan durumlar dışında kalan ve sigortalının iş göremezliğine neden olan tüm rahatsızlıklar “hastalık” olarak kabul edilmiştir (Alper ve Kılıkış, 2017: 229). Hastalık sigortası, hastalanan sigortalının ve bakmakla yükümlü olduğu hanehalkının tedavilerini üstlenen, sağlık yardımı veren, sigortalıya iş göremediği zamanlarda da para yardımında bulunan bir sosyal sigorta türüdür (Baylan, 2014: 30).

Analık sigortası ise anne ve çocuk sağlığıyla ilgili koruyucu ve tedavi edici sağlık giderlerini ve gelir kayıplarını gidermeyi ve gider artışlarını önlemeyi, kısaca sigortalıya ekonomik güvence sağlamayı amaçlayan bir sigorta koludur (Baylan, 2014: 30). 5510 sayılı Kanun, bir sosyal risk olarak analık halini tarif ederken, söz konusu tarifte bu sigorta kolunun kimleri kapsadığını ve süresini belirten tarif yapmıştır. Bu bağlamda sadece 4/a ve 4/b kapsamındaki sigortalılar için geçerli olmak üzere;

- ✓ Sigortalı olan kadının,
- ✓ Sigortalı olan erkeğin sigortalı olmayan eşinin,
- ✓ Kendi çalışmaları nedeniyle gelir ve aylık alan kadının,
- ✓ Gelir veya aylık alan erkeğin sigorta kapsamında olmayan eşinin gebeliğinin başladığı tarihten itibaren doğumdan sonraki ilk sekiz haftalık, çoğul gebelik durumunda ise ilk on haftalık süreye kadar olan gebelik ve analık durumuyla ilgili rahatsızlık ve engellilik halleri analık olarak kabul edilir (Alper ve Kılıkış, 2017: 229).

Genel olarak iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortasından sağlanan hakları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ✓ Geçici iş göremezlik süresi boyunca günlük “geçici iş göremezlik ödeneği” verilmesi,
- ✓ Sigortalı işçiye “sürekli iş göremezlik geliri” bağlanması,
- ✓ İş kazası ve meslek hastalığı neticesinde ölen sigortalı işçinin hak sahiplerine “ölüm geliri” bağlanması,
- ✓ Sigortalının gelir bağlanmış olan kız çocuklarına “evlenme ödeneği” verilmesi,
- ✓ İş kazası ve meslek hastalığı neticesinde ölen sigortalı işçi için “cenaze ödeneği” verilmesi,
- ✓ Analık sigortasından sigortalı kadına veya sigortalı olmayan eşinin doğum yapması nedeniyle sigortalı erkeğe, her çocuk için yaşaması şartıyla doğum tarihinde geçerli olan ve Kurum Yönetim Kurulunca belirlenip Bakan tarafından onaylanan tarife üzerinden “emzirme ödeneği” verilmesidir (RG, 31.05.2006, S:26200).

2.1.2.2. Uzun Vadeli Sigorta Kolları

Uzun vadeli sigorta kolları ise malullük, yaşlılık ve ölüm aylılarını içerir (Erdoğan, 2013: 179).

➤ **Malullük Sigortası:** Malullük, en azından tıbben öngörülen bir sürede, bireyin bir daha iyileşemeyeceği bu nedenle de çalışmayacağı bir durumu ifade eder. Sosyal güvenlik sistemleri, malullük durumuna bağlı olarak sigortalının kazançlarında meydana gelen azalmayı telafi etmenin yanında sağlık durumunun gerekli kıldığı tedavi edici, iyileştirici sağlık hizmetleri ile fizyolojik yapısındaki eksiklikleri giderici ve tamamlayıcı ortez ve protez gibi araçları da karşılar (Alper ve Kılıkış, 2017: 241).

5510 sayılı Kanun’un 25. maddesinde malullük durumu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Öyle ki, sigortalının veya işverenin talebi üzerine Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurullarınca usulüne uygun bir şekilde düzenlenecek raporlar ve dayanağı tıbbî belgelerin incelenmesi sonucu;

- ✓ 4a¹ ve 4b² kapsamındaki sigortalılar için “çalışma gücünün” veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu “meslekte kazanma gücünün” en az % 60’ını,
- ✓ 4c³ kapsamındaki sigortalılar için “çalışma gücünün” en az % 60’ını veya vazifelerini yapamayacak şekilde “meslekte kazanma gücünü” kaybettiği Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilen sigortalı, malûl sayılır (RG, 31.05.2006, S:26200).

Esasen 5510 sayılı Kanun’un 26. maddesine göre malullük sigortasından sigortalılara sağlanan hak, malullük aylığı bağlanması yönündedir. Sigortalıya malullük aylığı bağlanabilmesi için ise sigortalının;

- ✓ Yukarıda belirtildiği gibi 5510 sayılı Kanun’un 25. maddesine göre malûl sayılması,
- ✓ En az on yıldan beri sigortalı olup toplam 1800 gün veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malûl olan sigortalılar için ise sigortalılık süresi aranmaksızın 1800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması,
- ✓ Malûliyeti sebebiyle sigortalı olarak çalıştığı işten ayrıldıktan veya işyerini kapattıktan veya devrettikten sonra Kurum’dan yazılı istekte bulunması durumunda malullük aylığı bağlanır (RG, 31.05.2006, S:26200).

➤ **Yaşlılık Sigortası (Kamu Emeklilik Sigortası):** Yaşlılık, bireyin hayatının son döneminde çalışma gücünü büyük ölçüde azaltan ya da tamamen ortadan kaldıran, gelir azalmasına ve özellikle sağlık harcamaları nedeniyle gider artışına sebep olan bir sosyal güvenlik riskidir (Erol, 2011: 40). Yaşlılık sigortası, gelir kesilmesini temin üzere yaşlılık aylığı bağlayarak sosyal güvenlik garantisini sağlar. Aylık bağlama şartları en ağır sigorta kolu olan yaşlılık sigortası uzun süreli sigortalı olmayı ve prim ödemeyi zorunlu kılar. 5510 sayılı Kanun kapsamında yaşlılık sigortasından sağlanan haklar, “yaşlılık aylığının” bağlanması ve “toptan ödemenin” yapılmasıdır. Bu bağlamda asıl olan hak, aylık bağlanması olup toptan ödeme ise istisnaidir (Alper ve Kılış, 2017: 246).

5510 sayılı Kanun’un 28. maddesine göre ilk defa bu Kanuna göre sigortalı sayılanlara;

- ✓ Kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş ve en az 9000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmaları şartıyla yaşlılık aylığı bağlanır.
- ✓ Ancak, 4a kapsamında sigortalı sayılanlar için prim gün sayısı şartı 7200 gün olarak belirlenmiştir (RG, 31.05.2006, S:26200).

Yaşlılık aylığı bağlanmasının temelinde; sigortalının sigortalılık süresi boyunca ödemiş olduğu primlerle oluşan fonların getirisinden yararlanmaya hak kazanması, çalışmak zorunda kalmaması, tüketilen işgücünün tazmin edilmesi ya da geçmişteki çalışmanın ödüllendirilmesi ve yaşlılığın gelecekte tüm insanların karşılaşılabilecekleri fiziksel bir risk olarak görülmesi bulunmaktadır (Camkurt, 2014: 77).

➤ **Ölüm Sigortası:** Uzun vadeli sigorta türlerinden bir diğeri de ölüm sigortasıdır. Ölüm sigortasının Kanun’da yer almasının nedeni, sigortalının ölmesi durumunda geride kalan hak sahiplerinin mağdur olmalarını önlemektir. Bu nedenle ölüm sigortası sigortalının kendisine değil, ölen sigortalının hak sahiplerine sosyal güvenlik sağlamayı amaçlayan bir sigorta koludur (Yorulmaz, 2010: 289). 5510 sayılı Kanun’un 32. maddesine göre ölüm sigortasından sağlanan haklar;

- ✓ Ölüm aylığının bağlanması,
- ✓ Ölüm toptan ödemesinin yapılması,
- ✓ Aylık almakta olan kız çocuklarına evlenme ödeneğinin verilmesi,

¹ Hizmet sözleşmesiyle bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanları,

² Köy ve mahalle muhtarları ile hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanları,

³ Kamu idarelerinde çalışanları ifade eder (RG, 31.05.2006, S:26200).

✓ Cenaze ödeneğinin verilmesi şeklinde sıralanabilir (RG, 31.05.2006, S:26200).

Sigortalının hak sahiplerine ölüm aylığı bağlanabilmesi için en az 1800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olması; prim ve prime ilişkin tüm borçlarının ödenmiş olması (Erdoğan, 2013: 182) veya 4a kapsamında sigortalı sayılanlar için her türlü borçlanma süreleri hariç 5 yıldan beri sigortalı olup toplam 900 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması gerekir (Şakar, 2013: 296).

2.2. Sosyal Yardımlar

Amerika Birleşik Devletleri'nde "refah" ve diğer başka kaynaklarda "sosyal güvenlik ağı" terimi ile eşanlamlı olarak ifade edilen sosyal yardımlar esasen "son çare" olarak muhtaçlığı önleme adına gerçekleştirilen transferlerdir. Bu anlamda sosyal yardımların amacı toplumda hiçbir çaresi olmayanların aşırı sefaletе düşmesini, sosyal uca kaymasını ve/veya sosyal dışlanmasını önlemek amacıyla gerçekleştirilen bir uygulamadır (Öztuna, 2013: 9-10). Bu bağlamda sosyal yardımlar, temel ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarından yoksun olan kişilere yönelik bir sosyal güvenlik yöntemidir (Daşlı, 2015: 66).

Kapsamlı bir başka tanıma göre sosyal yardımlar, kendilerinden kaynaklanmayan sebeplerden dolayı yoksul olarak dünyaya gelen veya sonradan yoksulluğa düşen ve dolayısıyla mutlak veya nispi olarak yardıma muhtaç hale gelen kişilere, insanlık haysiyetine yaraşır düzeyi sağlamak amacıyla devlet bütçesinden (fonlardan) tek taraflı olarak yapılan karşılıksız maddi destekleri ifade eder (Daşlı, 2015: 66).

Sosyal yardımlardan yararlanabilmek için ilk şart kişinin muhtaç durumda olmasıdır. Bu durumda, muhtaçlık kavramına açıklık getirmek gerekmektedir. Sosyal yardımlar açısından muhtaçlık, yaşadığı çevre koşullarında gerekli asgari geçim kaynaklarına ve gelir imkânlarına sahip olamadığından dolayı kişinin, kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirememesi durumu olarak ifade edilmektedir. Sosyal yardımlar muhtaçlığın yanında alanında uzman kişiler tarafından gerçekleştirilen muhtaçlık kontrolüne bağlı olarak yapılmaktadır. Muhtaçlık kontrolü yardıma hak kazanmanın ön koşulu olduğu gibi yardımların devamı da muhtaçlık kontrolüne bağlıdır (Gerek ve Oral, 2004: 42).

Sosyal yardımlar, yardıma muhtaç olanlara "aynı" ve "nakdi" yardımlar olarak iki şekilde yapılır (Güneş, 2012: 157). Aynı yardımlar para dışında mal veya eşya olarak yapılan tüm yardımlardır. Bu bağlamda aynı yardımlar yiyecek, giyecek, barınma, yakacak gibi yardımları kapsar. Benzer şekilde ulaşım için toplu ulaşım kartlarının verilmesi, elektrik, suyun ücretsiz sağlanması, ilaç ve tedavi giderlerinin ücretsiz sağlanması da aynı yardım kapsamına girer. Nakdi yardımlar kapsamına ise parasal yardımlar girer. Kamu sosyal yardımları genellikle parasal olarak yapılır. Kişinin su, elektrik ve kira bedellerinin nakdi olarak devlet tarafından ödenmesi de parasal yardımdır (Gerek ve Oral, 2004: 43).

Günümüzde bazı kesimler tarafından sosyal yardım kavramı, sosyal yardımlaşma ve sosyal hizmetler kavramı ile karıştırılmaktadır. Oysaki sosyal yardım kavramının, kamu sosyal yardımlarını ifade eden bir farklılığı bulunduğundan söz konusu sosyal yardımlar, kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılır ve karşılıksızdır. Diğer bir ifadeyle sosyal yardımlar, yararlanıcıların herhangi bir biçimde katkı sunmadığı, devletin yoksulluğa karşı geliştirdiği destek mekanizmalarıdır. Muhtaçlık şartına ve muhtaçlık kontrolüne bağlı olarak gerçekleştirilen sosyal yardımların finansmanı muhtaçlık durumu devam ettiği sürece devlet tarafından karşılanır. Sosyal yardımlarda amaç muhtaç durumda olan kişinin mümkün olan en kısa zamanda yeniden çalışabilme, gelir elde etme ve kendi geçimini sağlayabileceği bir duruma kavuşturulmasıdır (Şener, 2010: 2; Arıcı ve Alper, 2012: 7).

Sosyal yardım kavramı ile karıştırılan bir başka kavram da sosyal hizmetler kavramıdır. Öyle ki sosyal yardımlar, sosyal hizmetlerin kapsamında yer alan bir kavram olarak görülmektedir. Oysaki her ikisinin devlet tarafından sağlanması ve her ikisinin de karşılıksız olması dışında sosyal yardımlar ile sosyal hizmetlerin benzer tarafı pek bulunmamaktadır. Sosyal yardımlar ile sosyal hizmetlerin aralarındaki temel farklılık yardımların niteliğinde yer almaktadır. Yardım, hizmet şeklinde yapıldığı

takdirde, işte o zaman sosyal hizmetlerden söz edilebilir. Ancak diğer türlü yapılan tüm yardımlar sosyal yardımlardır (Gerek ve Oral, 2004: 43).

2.2.1. Sosyal Yardımlara Yönelik Olumlu ve Olumsuz Görüşler

Sosyal güvenlik yöntemleri arasında önemli bir yere sahip olan sosyal yardımlara ilişkin olumlu görüş bildirenler olduğu gibi olumsuz görüş bildirenler de bulunmaktadır. Bu anlamda olumlu görüş sahiplerine göre sosyal yardımlar sosyal güvenlik sisteminin açıklarını kapatıcı, eksiklerinin tamamlayıcı olarak kabul edilmektedir. Nitekim gelir dağılımından kaynaklanan adaletsizlikler toplumsal huzurun bozulmasında neden olabilir. Bu nedenle sosyal yardımlar özellikle bu aşamada emniyet görevi gören işlevsel bir konuma sahiptir (Akpınar vd. 2012: 21).

Sosyal yardımlar hakkında diğer bir olumlu görüşe göre ise sosyal yardımlar, kaynak kullanımında tasarruf sağlamaya imkân verir. Yardımların ihtiyaç türü ve önemine göre bireysel olarak ayarlanabilmesinden dolayı, sosyal yardımın tasarruf sağlayabilme niteliğini ortaya çıkabilir. Nitekim sosyal yardım uygulamasıyla, eldeki sınırlı kaynakların, ihtiyacın en fazla olduğu yerde kullanılması söz konusu olacak, harcanan kaynaklardan en büyük sosyal fayda elde edilecektir (Taşçı, 2008: 9).

Olumsuz görüş sahiplerine göre ise sosyal yardımlar çalışmaya yönelme açısından olumsuz bir etkiyle sahiptir; çalışma güdüsünü bozacağı için de yoksullara yardım edilmemelidir. Diğer bir ifadeyle kendi kendilerini geçindiremeyenler dışında çalışabilecek durumdakilere yapılan yardımlar, bağımlılık oluşturacağından olumlu görülmemesi gerektiğini ileri sürmektedir (Güneş, 2012: 158).

Olumsuz açıdan diğer bir görüş ise sosyal yardımlardan yararlananların, muhtaç durumda olduklarını ispatlamaları gerekmektedir. Hatta onların bir tür kısıtlılık altına girmeleri ve resmi makamların anlayış ve takdirine bağlı tutulmaları da gerekebilir. Bu durum, yardım görenler için küçültücü ve hatta onur kırıcı olduğu öne sürülmektedir (Şenocak, 2009: 444).

Sosyal yardımlar ile ilgili bir başka olumsuz görüş ise sosyal yardımların istismara açık olduğuna dairdir. Sosyal yardımlarda istismar iki şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan ilki, haksız sebeplerle gerçekleşebilir. Diğer bir ifadeyle ihtiyaç sahibi olmamasına rağmen kişinin yardım talep etmesi veya alması ile ilgilidir. İkinci istismar şekli ise yardımlardaki mükerrerlik ile ilgili olanıdır. Bu durum, aynı kişinin farklı kurumlardan ayrı ayrı yardım alması durumunda ortaya çıkar (Taşçı, 2008: 6).

Sosyal yardımlar ile ilgili diğer bir olumsuz görüş ise uygulamadaki aksaklıklar ile ilgilidir. Şöyle ki, sosyal yardımlar, sosyal sigortalıların dışında kalanlar ile sosyal sigortalardan yeteri düzeyde yararlanamayan kişilerin ihtiyaçlarını karşılayan bir kavram olarak görülür. Ancak uygulamada sosyal yardımlar bazı ülkelerde yalnızca işgücü piyasası dışında yer alan ve mal varlığına sahip olmayan nüfusu kapsamaktadır. Bu anlayış çalışanların yeterli geliri elde ettikleri yaklaşımına dayanmakta, bir başka ifadeyle çalışan yoksulları yok saymaktadır (Şener, 2010: 5; Öztuna, 2013: 9-10).

Esasen sosyal yardımların ülke ekonomisi için değeri, yalnızca bir harcama kalemi olarak değerlendirilmemelidir. Sosyal yardımlar aracılığıyla sosyo-ekonomik eşitsizliklerin önlenmesi uzun dönemde bir ülkenin ekonomik yapısı ve sosyal dokusu için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle alt ve orta gelir grubu olarak nitelendirilen dezavantajlı kesimlerin ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına katılımını kolaylaştıran sosyal yardımlar büyük bir önem arz eder (Karagöl ve Dama, 2015: 8).

2.3. Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmetler kavramı, toplumda uyumlu olarak yaşama engelleri bulunan kimselerin hayatını kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını temin etmek ve toplumda insana yaraşır bir biçimde hayatlarını devam ettirmek amacıyla sağlanan hizmetleri ifade eden bir kavramdır. Sosyal yardımların hizmet biçiminde yardıma ve desteğe muhtaç kimselere ulaştırılmasına sosyal hizmet denilir. Sosyal hizmet, sosyal yardım ile aynı şartlarda gerçekleşir. Sosyal hizmet muhtaçlık şartına, muhtaçlık kontrolüne bağlı olarak karşılıksız olarak gerçekleştirilen kamu yardımlarıdır. Sosyal güvenlik sistemi içinde

yer alan sosyal hizmetler, muhtaçlık durumu devam ettiği sürece karşılıksız olarak yapılır (Arıcı ve Alper, 2012: 7).

Esasen sosyal güvenlik hemen hemen her ülkede sosyal sigortalara, sosyal yardımlara ve sosyal hizmetlere dayanmaktadır. Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler, ilgililerin prim ödemek suretiyle finansmana katılımının gerekmediği sosyal güvenlik yöntemlerindedir. Daha önce de belirtildiği gibi sosyal sigortalarda ise ilgililerin finansmana katılımı zorunludur. Sosyal yardımlarda olduğu gibi sosyal hizmetler de benzer şekilde, devletin vatandaşlardan aldığı vergilerle desteklenen fonlarla devlet tarafından yerine getirilir. Ancak sosyal yardımların parasal yönü ağır basarken, sosyal hizmetlerin hizmet yönü ağır basmaktadır (Gerek ve Oral, 2004: 30).

Günümüzde sosyal hizmetler hem bir meslek hem de bir bilim dalı hâline gelecek kadar çok gelişmiştir. Çocuklara, gençlere, yaşlılara, kadınlara diğer bir ifadeyle dezavantajlı gruplara götürülecek sosyal hizmetler kadar sosyal hizmet yöntemleri de farklıdır. Sosyal hizmetler, sosyal hizmet uzmanlarının gözetim ve yönetiminde yerine getirilir (Arıcı ve Alper, 2012: 7-8).

Sonuç

Tarihi insanlık tarihi kadar eski, modernleşmesi ve kurumsallaşması ise yirmi yüzyılda başlayan sosyal güvenlik sistemi, bugün sosyal hukuk devletinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Sosyal güvenlik insanların istek ve iradeleri dışında meydana gelen, onları muhtaç duruma düşüren sosyo-ekonomik tehlikelerin zararlarından koruyan çok önemli bir sistemdir. Bu nedenle sosyal güvenlik sistemi, bireylerin muhtaçlıktan kurtarılmasını, muhtaçlıktan kaynaklanan korkunun ve endişenin ortadan kaldırılmasını, insanların bugününden ve yarınından emin olmalarını ve güven içinde yaşamalarını sağlayan yeri doldurulamaz bir sistemdir.

Özünde sosyal güvenlik temel bir insan hakkı olup evrensel bir niteliği sahiptir. Sahip olduğu öneme rağmen sosyal güvenliğe erişim noktasında büyük açık bulunmaktadır. Öyle ki, ILO'nun, 2017- 2019 Dünya Sosyal Koruma Raporu'na göre günümüzde dünya nüfusunun yalnızca yüzde 29'u yeterli sosyal güvenlik sistemine sahiptir. Diğer bir ifadeyle dünya nüfusunun %71'i herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında değildir. Oysaki insanları, sosyo-ekonomik tehlikelerin zararlarından koruyan sosyal güvenlik sistemi, sosyal devlet anlayışının var olduğu tüm ülkelerde, toplumun tamamını kapsamaması gerekmektedir. Söz konusu kapsamayı sosyal güvenlik sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler ile gerçekleştirir.

Bu araçlardan her biri kurumsal sosyal güvenliği tek başına sağlayacak nitelikte olmasına rağmen, sosyal güvenliğin en yaygın ve en gelişmiş bileşeni hiç şüphesiz ki, sosyal sigortalardır. Sosyal sigortalar, bir ülke çalışanlarının karşı karşıya kalabilecekleri bazı riskleri; finansmanı işçi ve işveren primleri sağlanan, katılımın zorunlu olduğu, devlet tarafından kurulan, karar ve yönetim süreçlerinde finansmanına katılan tarafların yer aldığı diğer bir ifadeyle özerk bir yapıya sahip bir kurum tarafından karşılanmasına yönelik bir sigorta yöntemidir. Bu anlamda "primli" sosyal güvenlik rejimi olan sosyal sigortalar kısmi bir nitelik taşır.

Öte yandan belli sayıdaki risk ile toplumun belli bir kesimine sosyal güvence sağlayan sosyal sigortaların aksine, sosyal güvenlik sistemi toplumun tamamını kapsayan daha genel yapıya sahiptir. Bu nedenle uygulamada daha etkin sonuçlar alabilmek, toplumun tamamını kapsayan bir fayda sağlayabilmek için sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin birbirini tamamlayacak şekilde birlikte kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Arıcı, Kadir, Alper, Yusuf (2012), **Sosyal Güvenlik**, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2659, Eskişehir.
- Alper, Yusuf, Tokol, Aysen, Özdemir, Çağlar (2013), **Sosyal Politika II**, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2878, Eskişehir.
- Alper, Yusuf, Kılıkış, İlknur (2017), **İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, Dora Yayınları, Bursa.
- Akpınar, Mahmut, Şahin, Ayhan, Zengin, Eyüp (2012), “Sosyal Yardımların Yerel Düzeyde Sunulması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:3, s. 21-28.
- Amcaoğlu, Dilek (2015), *Sporcularda Sosyal Güvenlik*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Akgün, Mustafa. (2015), *Türkiye’deki Kayıt Dışı İstihdamın Soysal Güvenlik Sistemimize Getirmiş Olduğu Yükler ve Son Yıllarda Sosyal Güvenlik Kurumu Tarafından Uygulanan İşveren Teşviklerinin Kayıt Dışı İstihdamı Azaltmadaki Rolü*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Baylan, Mustafa (2014), *Sosyal Güvenlik Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş.
- Bedir, Eyüp, Alper, Yusuf, Tokol, Aysen, Özaydın, Mehmet Merve, Metin, Banu (2012), **Sosyal Politika**, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2628, Eskişehir.
- Bilis, Elif (2016), *Türkiye’de Sosyal Sigortalar Sisteminde Kadının Yeri*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Bostancı, Yalçın (2004), “Sosyal Güvenlik Hukukunda İsteğe Bağlı Sigortalılık”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:12, s.347-366.
- Camkurt, Mehmet Zülfi (2014), “Yaşlılık ve Yaşlıların Sosyal Güvenliği Kapsamında 65 Yaş Aylığı Bağlanması İşlemleri”, **Kamu-İş Dergisi**, Cilt:13, Sayı:3, s.71-106.
- Daşlı, Yılmaz (2015), *Yoksulluğun Bir Nedeni Olarak Kamusal Sosyal Yardımlar: Sivas Merkez İlçe Örneği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Erdoğan, Gürbüz (2013), **İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Erol, Selahattin (2011), “Yaşlılık Sigortası ve Emeklilik Yaşı Tartışması”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cit:1, Sayı:1, s.40-65.
- Gerek, Nüvit, Oral, A. İlhan (2004), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1574 & Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 830, Eskişehir.
- Güneş, Mehmet. (2012), “Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği”, **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:24, s.149-184.
- Güvercin, Cemal Hüseyin (2003), “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, Cilt:57, Sayı:2, s.89-95.
- İlman, Ebrar. Zeynep (2015), “Türkiye’de Meslek Hastalıkları”, **Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, s.21-36.
- İntaş, Volkan. (2014), *Türkiye’de Sosyal Sigortacılığın Finansal Gelişimi: Sistemsel Bir Analiz*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Kaya, Emine Öner, (2011), “Yoksullar İçin Sosyal Güvenlik: Mikrosigorta”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:10, Sayı:35, s.202-220.

Karagöl, Erdal Tanas, Dama, Nergis (Kasım 2015), **Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar**, Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul.

Köleoğlu, Duygu Demirsat. (2012), “Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Güvenceli Esneklik”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, s.73-110.

Koç, Muzaffer (2004), “Sosyal Güvenliğin Kökeni **İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**” Cilt: 6, Sayı: 2,

<https://www.isguc.org/?p=article&id=217&cilt=6&sayi=2&yil=2004> (Erişim Tarihi: 05.02.2018).

Mil, Halil İbrahim, Güvercin, Ali (2016), “İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sigortasının Meslek Hastalığı Boyutunun Analizi”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, s. 82-100.

Odabaş, Turkyay. (2014), *Sosyal Güvenlik Mevzuatında Emeklilik Düzenlemelerinin Getirmiş Olduğu Sorunlar ve Sosyal Politika Değerlendirmesi*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Yalova.

Öztuna, Barış. (2013) *Sosyal Sigortalarda Yeniden Yapılanma ve Kurumsal Performansa Etkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

SGK. (2018a), “Tarihçe”,
<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz/tarihce> (Erişim Tarihi: 03.02.2018).

SGK. (2018b), “Kısa Vadeli Sigorta Kolları”,
http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/is_kazasi_ve_meslek_hastaligi/kisa_vadeli_sigorta_kollari (Erişim Tarihi: 03.02.2018).

Süngü, Yakup. (Kasım 2006 / Şubat 2007), “Sosyal Güvenlik Reformu’nun Gelir Dağılımı Üzerinde Etkisi”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**. Cilt:20, Sayı:4-5, s.47-69.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. (31.05.2006), Resmi Gazete (Sayı:26200), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510-20150404.pdf> (Erişim Tarihi: 03.02.2018).

Şakar, Müjdat (2013), **Meslek Yüksekokulları İçin İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Şener, Ülker (2010), “Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları”,

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313906r3055.Yoksullukla_Mucadelede_Sosyal_Guvenlik.pdf (Erişim Tarihi: 06.02.2018).

Şenocak, Hasan (2009), “Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı:56, s.409-468.

Taşçı, Faruk (2008), “Sosyal Yardım Yapma(Ma) Gerekçeleri Üzerine Yaklaşımlar”, **Kamu-İş Dergisi**, Cilt:9, Sayı:4, s.1-17.

Uğur, Suat (2004), *Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Yorulmaz, Çiğdem. (2010), “Ölüm Sigortası”,

<http://www.ankarabaruosu.org.tr/siteler/ankarabaruosu/tekmakale/2010-3/2010-3-yorulmaz.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2018).

Yurdadoğ, Volkan (2017), “Sosyal Güvenlik ve Yeniden Gelir Dağılımına Etkisinin Teorik Çerçeve de Değerlendirilmesi”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:26, Sayı:1, s.254-269.